Visarjanīya-Lakṣaṇa (1157)

[Section 1]

sa pūrvaṁ svaryate hrasvo dīrgho'ntyāṁśe taduttarau
nādānusvārakāveva svaryate pūrvamuccavat

sss 113
nādānusvārayoḥ pūrvasvarasvaritabhāksthitaḥ |
"Der Anteil des svarita vom vorhergehenden Vokal gehört dem nāda oder anusvāra an."
(Stautzebach, 1994)

nāda is a technical term: a nasal stop consonant before a pause is called nāda (see sss 115)

Example: sarvam | The first a is udātta, the second a svarita; the am is pronounced in two parts: the first part "am" with udātta and the second part of "m" with svarita accent (sarvam-m).

antyāṁśe svaryate dīrgho virāmavyañjane pare
saṁyoge cāvasāne ca nādānusvārakau svayam

sss II 239-240
antyāṁśe svaryate dīrgho virāme vyañjanena ca |
saṁyoge cāvasānastho yathā tannairṛtādikam

"Ein langer Vokal bildet den svarita im letzten Teil, wenn er am pada-Ende in der Pause steht. Ebenso bildet er zusammen mit dem Konsonanten den svarita vor einer Konsonantenverbindung, wie z.B. "taṁ nairṛta."
(Stautzebach, 1994)

ityuccāraṇaviṣayaḥ

daivīṁ dhiyamajasrantvāmiti kyadyāvatīḥ kyatiḥ
yenā purastāddevānāmeṣāntāsāṁ yathā sade

savarasaṁparki
daivīṁ dhiyamajasrantvāmiti kyadvāvatīḥ kyatiḥ
nairantaryakaṁ payogyasvārayoḥ kampyate dharaḥ 37

दैवीं॒ धियं॑ TS 1.2.3.1

[Section 2]

Now a list of words of the Taittirīya Saṁhitā with final visarga placed before "sk", "st", "sn", and "sp" is given. According to a sandhi rule (Taittirīya Prātiśākhya 9.1) the visarga is dropped before a sibilant followed by an unvoiced stop consonant. But according to Vyāsa-Śikṣā (215) the visarga is dropped before a sibilant followed by an unvoiced or voiced consonant.

ḥ + (sk, st, sp) => (sk, st, sp) (Taittirīya Prātiśākhya)
ḥ + (sk, st, sn, sp) => (sk, st, sn, sp) (Vyāsa Śikṣā)

Examples:
divaḥ + skambhaniḥ => diva skambhaniḥ (1.1.6.1)
vaḥ + stenaḥ => va stenaḥ (1.1.1)
lokāḥ + snuvanti => lokā snuvanti (2.1.4.8)
śubhaḥ + spardhante => śubha spardhante (7.1.20.1)

A similar list with some variant readings is contained in the Ṣaḍviṁśatisūtra (see appendix).

*The following words ending in āḥ (lokāḥ, yāḥ, *grahāḥ, pariṣṭhāḥ, vātāḥ, garbhāḥ, prajāḥ, jātavedāḥ, tāḥ, apratiṣṭhitāḥ, vibhaktāḥ, jñātāḥ and klṛptāḥ) are also found in the Śamānaprakaraṇa of Saptalakṣaṇa (see appendix).*

om

māvo huto divo viṣṇorakrandadagniriṣṭayajuṣassana ebhyodhvanaḥ

mā vaḥ: मा॒ । व॒ः । स्ते॒नः ।(1.1.1)

hutaḥ: हु॒तः । स्तो॒कः । (1.1.3)

divaḥ: दि॒वः । स्क॒म्भ॒निः । (1.1.6.1)

viṣṇoḥ: विष्णोः । स्तूप॑ः । (1.1.11.1)

akrandadagniḥ: अक्र॑न्दत् । अ॒ग्निः । स्त॒नयन्न्॑ । (1.3.14.2)

iṣṭayajuṣaḥ: इ॒ष्टय॑जुष॒ इती॒ष्ट-य॒जु॒षः । स्तु॒तस्तो॑म॒स्येति॑ स्तु॒त-स्तो॒म॒स्य॒ । (1.4.28.1)

sa naḥ: सः । न॒ः । स्तु॒तः । (1.5.9.3)

ebhyaḥ: ए॒भ्य॒ः । स्तु॒तः । (1.5.9.3)

adhvanaḥ: अध्व॑नः । स्क॒भ्नी॒त॒ । (1.7.8.1)

pūrṇavandhuraḥ pañcadaśassaptadaśa ekaviṁśo lokā barhiṣo revato yā

pūrṇavandhuraḥ: पू॒र्णव॑न्धुर॒ इति॑ पू॒र्ण-व॒न्धु॒र॒ः । स्तु॒तः । (1.8.5.1)

pañcadaśaḥ: प॒ञ्च॒द॒श इति॑ पञ्च-द॒शः । स्तोम॑ः । (1.8.13.1)

saptadaśaḥ: स॒प्त॒द॒श इति॑ सप्त-द॒शः । स्तोम॑ः । (1.8.13.1)

ekaviṁśaḥ: ए॒क॒वि॒ꣳ॒श इत्ये॑क-वि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः । (1.8.13.2)

*सः । स्पर्ध॑मानः । (2.1.4.4)

lokāḥ: लो॒काः । स्नु॒व॒न्ति॒ । (2.1.4.8) (ḥ + sn)

barhiṣaḥ: ब॒र्हिष॑ः । स्तृ॒णी॒यात् । (2.2.10.5)

revataḥ: रे॒वत॑ः । स्तो॒ता । (2.2.12.8)

yāḥ: याः । स्त्रियः । (2.3.9.2)

anyasya sa ndhī ṛco gāyatrīyo barhiḥ somo barhiṣo bhavatyapratiṣṭhitastomoṁśurdraphsaḥ

anyasya saḥ: अ॒न्यस्य॑ । सः । स्त्रीष॒ँ॒सा॒दमिति॑ स्त्री-स॒ँ॒सा॒दम् । (2.5.1.5)

ṛcaḥ: ऋचः॑ । स्त्रियः॑ । (2.5.8.4)

gāyatrīyaḥ: गा॒य॒त्रियः॑ । स्त्रियः॑ । (2.5.8.4)

barhiḥ: ब॒र्हिः । स्तृ॒णा॒ति॒ । (2.6.5.2)

somaḥ: सोमः॑ । स्तोम॑स्य । (3.1.2.4)

bhavatyapratiṣṭhitastomaḥ: भव॑ति । अप्र॑तिष्ठित॒ इत्यप्र॑ति-स्थि॒त॒ः । स्तोमः॑ । (3.1.2.4)

aṁśuḥ: अ॒ँ॒शुः । स्कन्द॑ति । (3.1.8.3)

draphsaḥ: द्र॒प्सः । स्कन्द॑ति । (3.1.10.1)

parācībhissarasvato miho yo aphsarasassuvarmalimlavaścakṣuruparisṭāstriṇavaḥ

parācībhiḥ: परा॑चीभिः । स्तु॒वते । (3.1.10.3)

sarasvataḥ: सर॑स्वतः । स्तनम् । (3.1.11.2)

mihaḥ: मिहः॑ । स्त॒नय॑न्ति । (3.1.11.5)

yaḥ: यः । स्तु॒त॒श॒स्त्रयो॒रिति॑ स्तुत-श॒स्त्रयोः । (3.2.7.3)

aphsarasaḥ: अ॒प्स॒रसः॑ । स्त॒वाः । (3.4.7.1)

*grahāḥ: ग्रहाः । स्तोमाः । (3.5.10.1)

*मर्य॑श्री॒रिति॒ मर्य॑-श्रीः । स्पृ॒ह॒यद्व॑र्ण॒ इति॑ स्पृह॒यत्-व॒र्णः॒ । (4.1.2.5)

suvaḥ: सुवः॑ । स्त॒भि॒तम् । (4.1.8.5)

malimlavaḥ: म॒लि॒म्लवः॑ । स्ते॒नासः॑ । (4.1.10.2)

cakṣuḥ: चखुः॑ । स्तोमः॑ । (4.1.10.5)

pariṣṭhāḥ: प॒रि॒ष्ठा इति॑ परि-स्थाः । स्ते॒नः । (4.2.6.3)

triṇavaḥ: त्रि॒ण॒व इति॑ त्रि-न॒वः । स्तोमः॑ । (4.3.3.2)

prācī diśāmagnerbhāgosītyanuvākayossarvaṣṣoḍaśa ukthebhirdvibarhā manavo

prācī diśāmagnerbhāgosītyanuvākayossarvaḥ
प॒ञ्च॒द॒श इति॑ पञ्च-द॒शः । स्तोमः॑ (4.3.3.1 prācī diśām)

स॒प्त॒द॒श इति॑ सप्त-द॒शः । स्तोमः॑ । (4.3.3.2)

ए॒क॒वि॒ँ॒श इत्ये॑क-वि॒ँ॒शः । स्तोमः॑

त्रि॒ण॒व इति॑ त्रि-न॒वः । स्तोमः॑ ।

च॒तु॒र्वि॒ꣳ॒श इति॑ चतुः-वि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः ।

प॒ञ्च॒द॒श इति॑ पञ्च-द॒शः । स्तोम॑ः । (4.3.9.1 agnerbhāgosi)

स॒प्त॒द॒श इति॑ सप्त-द॒शः । स्तोम॑ः ।

वाताः । स्पृ॒ताः ।

ए॒क॒वि॒ꣳ॒श इत्ये॑क-वि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः ।

ओज॑ः । स्पृ॒तम् ।

त्रि॒ण॒व इति॑ त्रि-न॒वः । स्तोम॑ः ।

च॒तु॒र्वि॒ꣳ॒श इति॑ चतुः-वि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः । (4.3.9.2)

गर्भा॑ः । स्पृ॒ताः ।

प॒ञ्च॒वि॒ꣳ॒श इति॑ पञ्च-वि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः ।

दिश॑ः । स्पृ॒ताः । च॒तु॒ष्टो॒म इति॑ चतुः-स्तो॒मः । स्तोम॑ः ।

प्र॒जा इति॑ प्र-जाः । स्पृ॒ताः ।

च॒तु॒श्च॒त्वा॒रि॒ꣳ॒श इति॑ चतुः-च॒त्वा॒रि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः ।

त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳ॒श इति॑ त्रयः-त्रि॒ꣳ॒शः । स्तोम॑ः

ṣoḍaśaḥ: षो॒ड॒शः । स्तोम॑ः । (4.3.12.1)
ukthebhiḥ: उ॒क्थेभि॑ः । स्तोमे॑भिः । (4.4.5.1)

dvibarhāḥ: द्वि॒बर्हा॒ इति॑ द्वि-बर्॒हाः ।। 4H । स्तु॒हि । (4.5.10.3)

In the Saṁhitā dvibarhāḥ is placed before a pause. Because there is no sandhi with stuhi dvibarhāḥ is not mentioned in the Śamānaprakaraṇa..

manavaḥ: मन॑वः । स्ती॒र्णब॑र्हि॒ष॒मिति॑ स्ती॒र्ण-ब॒र्हि॒ष॒म् । (4.7.13.3)

vṛtraghnaścaturjātavedāstāḥ puruṣo rukmo jāto pratiṣṭhito'gnerabhicāra

vṛttraghnaḥ: वृ॒त्र॒घ्न इति॑ वृत्र-घ्नः । स्तोमाः । (4.7.15.1)

catuḥ: चतु॑स्स्तना॒मिति॒ चतु॑-स्त॒ना॒म् । (5.1.6.4)

jātavedāḥ: जा॒तवे॑दा॒ इति॑ जा॒त-वे॒दा॒ः ।। 2D । स्ती॒र्णम् । (5.1.11.2)

tāḥ: ताः । स्तोम॑भागै॒रिति॒ स्तोम॑-भा॒गै॒ः । (5.3.5.4)

puruṣaḥ: पुरु॑षः । स्नाव॑भि॒रिति॒ स्नाव॑-भि॒ः । (5.3.9.1) (ḥ + sn)

*stomaḥ: चतु॑ष्टोम॒ इति॒ चतु॑-स्तो॒म॒ः । स्तोम॑ः । (5.3.12.2); see (7.2.5.4)

rukmaḥ: ?
jātaḥ: जा॒तः । स्तनम् । (5.4.3.1)

apratiṣṭhitāḥ: अप्र॑तिष्ठिता॒ इत्यप्र॑ति-स्थि॒ता॒ः । स्तोमाः । (5.4.10.1)

agneḥ: अ॒ग्नेः । स्तोमम् । (5.5.6.1)

abhicāraḥ: अ॒भि॒चा॒र इत्य॑भि-चा॒रः । स्तृ॒णु॒ते । (5.6.3.1)

eṣavicalo gandharvā ekobarhiruttarabarhirgarbhovibhaktā

*haviḥ: ह॒विः । स्कन्द॑ति । (5.7.6.5)

eṣaḥ: ए॒षः । स्क॒न्द॒ति॒ । (5.7.6.5)

vicalaḥ: वि॒च॒ल इति॑ वि-च॒लः । स्क॒न्धः । (5.7.18.1)

gandharvāḥ: ग॒न्ध॒र्वाः । स्त्रि॒या । (6.1.6.5)

ekaḥ: एक॑ः । स्तन॑ः । (6.2.5.1)

barhiḥ: ब॒र्हिः । स्तृ॒णा॒ति॒ । (6.2.4.5)

uttarabarhiḥ: उ॒त्त॒र॒ब॒र्हिरित्यु॑त्तर-ब॒र्हिः । स्तृ॒णा॒ति॒ । (6.2.4.5)

garbhaḥ: गर्भ॑ः । स्कन्द॑ति । (6.2.5.5)

vibhaktāḥ: विभ॑क्ता॒ इति॒ वि-भ॒क्ता॒ः । स्तो॒काः । (6.3.9.5)

ekādaśaṣṣoḍaśino jyotirudyantaśśubho jñātāstomāḥ

ekādaśaḥ: ए॒का॒द॒शः । स्तन॑ः । (6.6.4.6)

ṣoḍaśinaḥ: षो॒ड॒शिन॑ः । स्तो॒त्रम् । (6.6.11.6)

jyotiḥ: ज्योति॑ष्टोम॒ इति॒ ज्योति॑ः-स्तो॒म॒ः । (7.1.4.2)

udyantaḥ: उ॒द्यन्त॒ इत्यु॑त्-यन्त॑ः । स्तोमाः । (7.1.8.2)

śubhaḥ: शुभ॑ः । स्पर्ध॑न्ते । (7.1.20.1)

jñātāḥ: ज्ञा॒ताः । स्तोमाः । (7.2.4.2)

stomaḥ: स्तोम॑ः । स्तोम॑स्य । (7.2.5.4)
*ṛgbhiḥ: ऋग्भिरित्यृ॑क्-भिः । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.3.1.3)

*madhyataḥ: म॒ध्य॒तः । स्तोमौ । (7.3.4.2) (see 7.5.1.4)

klṛptā ṛtava āyuryaptre yo priyo madhyato'ntassadastiṣṭhantaśchandobhiriti sakārāḥ visarjanīyāḥ

klṛptāḥ: क्लृ॒प्ताः । स्तोमाः । (7.4.3.6)

ṛtavaḥ: ऋ॒तव॑ः । 6 । ऋ॒तुषु॑ । (7.4.6.2) ??? (ḥ + ṛ)

āyuḥ: आयु॑ष्टोम॒मित्यायु॑ः-स्तो॒म॒म् । (7.4.11.1)

yaḥ: यः । स्त्री॒णाम् । (7.4.19.1)

priyaḥ: प्रि॒यः । स्त्री॒णाम् । (7.4.19.2)

madhyataḥ: म॒ध्य॒तः । स्तोमौ । (7.5.1.4)

antaḥ: अ॒न्तः । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.5.8.1)
sadasaḥ: सदं॑सः । [23] 1 । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.5.8.1-2)
tiṣṭhantaḥ: तिष्ठं॑न्तः । स्तु॒व॒न्ति॒ । (7.5.8.4)
chandobhiḥ: छन्दों॑भि॒रिति॒ छन्दः॑-भि॒ः । स्तोमैः । (7.5.15.2)

sakārāḥ visarjanīyāḥ
sakāraparavisarjanīyāḥ

om

[Section 3]

prājāpatyonuvāke tu padaṁ paśyati coccakaḥ
naronyonīyavīyāpi vīryānpīyūṣapīyati
līyante līyaṣomīyaḥ vālpīyantadvitīya ca
iti visarjanīyalakṣaṇam

Appendix

Ṣaḍviṁśatisūtra

sakārarephavisarjanīyāḥ |

vo huto divo viṣṇorakrandadagniriṣṭayajuṣaḥ sa ena ebhyodhvaraḥ pūrṇavandhura sapañcadaśassaptadaśa ekaviṁ̐śo loko barhiṣo reva -- tāyā anyasya s--co gāyatriyo barhistejo barhirbhavatyapratiṣṭhitastomoṁ̐śu-drapsaḥ parācībhissarasvato niho so apsaraso gṛhāḥ 1

suvarmalimlavaścaṣyapariṣṭhāstṛṇavaścaturviṁ̐śaḥ
pañcaviṁ̐śaścatuṣṭomaścatuścatvāriṁ̐śastrayastriṁ̐śaṣṣoḍaśa
ukthebhirdvibarhānirmanasvovṛtraghnaḥ 2

caturjātavedāstāḥ puruṣo rukmo jāto pratiṣṭhitopratiṣṭhitognerabhicāra eṣa vicalaḥ 3

gandharvā eko barhiruttarabarhirekorjarbhoṣi bhaktā ekādaśaṣṣoḍaśinaḥ 4

jyotirudyantaśśubho jñātā ṛgbhiḥ klṛptā
āyuryamaśriyomadhyalebhāntassadasastiṣṭhantaśchandobhiḥ 5

iti sakārarephavisarjanīyāḥ |

Śamānaprakaraṇa

atha yajussaṁhitāyām ākāraplutapūrvo ghoṣavadvyañjanaśasakāraparo visarjanīyo yeṣu padeṣu lupyate tāni pravakṣyāmi 1

āḥ + (g, gh, j, d, dh, n, b, bh, m, y, r, l, v, h) => ā + (g,...,h)
āḥ + (śc, sk, st, sth, sp) => ā + (śc, sk, st, sth, sp)
āḥ + (śv, śr, sn, sm, sy, sv) => ā + (śv, śr, sn, sm, sy, sv)

kāmāssvāhākṛtāḥ kalpamānāḥ kaṇṭhāḥ kumārāḥ kravyāḥ klṛptāḥ keśāḥ kṣullakāḥ kṣāḥ 27
garbhā gatā gṛhyā gaṇā grahā gṛhā grīvā gyā gandharvā varuṇagṛhītā grāhyā grahītavyā gāḥ 28
jātā joṣā juṣāṇā janīnā jāgatā jyeṣṭhā janā jāyamānā jyāyā jāyā jñātā jīvā jāḥ 32
tāḥ 37 na ohavīmi pari somasya vṛṇe sarvevogrā stha pūrvaḥ 38
purūravāḥ pāḥ prītāḥ pāryāḥ prajāḥ puruṣāḥ pāṅktāḥ patyāḥ panthāḥ poṣāḥ purāṇāḥ prajātāḥ prāvṛtāḥ pādāḥ prathāḥ pūtāḥ devapurāḥ pātrāḥ puroḍāśāḥ pavamānāḥ prāyaṇāḥ padyāḥ pṛthivyāḥ 48
bhāmā bhārā bharatā bhakṣā bhūyā bhūmyā bhitthā bhadrā bhrātṛvyā bhaktā bhūyiṣṭhāḥ 55
striyo vai vaḥ priyāḥ jātāḥ vo devāḥ ruco dakṣiṇā garbhaṁ na imā dvitīyā daśa deveṣu paro yāḥ 59
limpā lokāḥ 63 na paścātpūrvaḥ 64
valśā vikthā viprā vedā vayā vīrā vrātā vasavyā varcā vasiṣṭhā vyacā vaiśvānarā veśā varatrā vātā vidānā savratā vidyā vaiṣṇavā vayasyā ekavratāḥ 65
sarpāḥ kṛtassyonāḥ śatasāḥ sahasrasāḥ somyāḥ niṣattāḥ satyāvaḥ stenāḥ saspiñjarāḥ sikatāḥ sīsāḥ sthitāḥ syandamānā plutasomāḥ triṣatyāḥ āhasaumyāḥ sthāvarāḥ sparaṇāḥ stomāḥ sṛṣṭāḥ stutāḥ somapīthāḥ sthāḥ 68 na pratipūrvaḥ 69

Final Notes

1. The transliterated text of Visarjanīyalakṣaṇa is based on Peter Freund's Devanāgarī edition
   http://peterffreund.com/shiksha/visarjaniya_lakshanam.html
   http://peterffreund.com/shiksha/visarjaniya_lakshanam.pdf

2. Other links:
   http://peterffreund.com/shiksha/Shadvimshati_Sutra.html
   http://peterffreund.com/shiksha/shadvimshati_sutra.pdf

   http://peterffreund.com/shiksha/yajur_veda_saptalakshana.html
   http://peterffreund.com/shiksha/sama_veda_saptalakshana.html

   http://peterffreund.com/shiksha/shiksha.html

3. A transliterated searchable file of the entire Taittirīya Saṁhitā is downloadable on
   http://www.sanskritweb.net as ts-find.pdf.

4. For the Devanāgarī shown in the commentary see Taittirīya Saṁhitā
   http://www.parankusa.org/KrYajurBrowse.aspx.

5. Stautzebach, Ralf, Pāriśikṣā und Sarvasaṁmataśikṣā (sśś): Rechtlautlehren der Taittirīya-Śākhā, Franz Steiner Verlag: Stuttgart, 1994.

6. Last updated by Detlef Eichler 28 January 2017